

מפיוט לפיוס

מאת: נילי שגב

בימי מלחמה, דממת היצירה האמנותית וההגותית משקפת את המציאות. אי אפשר בלי ד'ה וו של הקורונה, כשעסקנו במאבק הישרדותי, והמחשבות והרעיונות נדחקו ונאלמו דום. הכיוון היה גם הפוך, כשהמחזות שתקו רעמו התותחים (דרך ההתמודדות). אימת הישרדות באה לידי ביטוי בהסגרים שחודשו במבצע מגן וחץ, שהיה חץ יותר ממגן. ואולם, מסתבר שיש משהו קוסמי וקוסמופוליטי קסום, עם יכולת הומניסטית-רוחנית להתרומם מעבר למציאות הנשקפת סביב הרדאר היומיומי – המוזיקה.

המוזיקה היא יצירת יש מאין, גרסת בריאת בראשית, חוצה מגדרים ומגזרים, יבשות ודתות, אוניברסלית, תרפויטית, ווקאלית וכלל-אנושית. יצאתי לפגוש את מושא סקרנותי, זיו יחזקאל – מוסיקאי, מורה, זמר, מלחין ומעבד, היוצר מוזיקה בסגנון אחר. באתי למפגש עם זיו כדי לשמוע ולהבין את מופעו במסגרת הזמרייה בהיכל התרבות החדש בעכו, הנקרא "אל מסתור". כשהתחלתי בתחקיריי – של קליפים, ראיונות וסרטונים – כותרות פרובוקטיביות צדו את סקרנותי והשתוממותי מפאת הדיכטומיה שלהן: "אני יהודי ערבי" (הצהרה של חרדי עם כיפה שחורה), "אני חושב יהודית ושר ערבית" או "החרדי שישגע גם אתכם כשתגיעו להופעתו המצמררת בזמרייה".

המשפטים האלה היוו אתגר עבורי לצאת מהמיינסטרים של ללכת בתלם. הכיצד? יצאתי לכיוון מגוריו במושב אחיעזר השוכן ליד לוד (בהמשך אתודע לקשר שלו עם לוד ופעילותו הענפה בה). עליי לציין שכשיצאתי למפגש "צבע אדום", "כיפת ברזל" ו"ירי טילים" זה מה ששמעתי בחדשות בנסיעה. הניגוד בין לבלוב הטבע במושב לבין החרדות הקיומיות של יושבי המקלטים היה כמעין איתות למורכבות של מושא ראיוני. כלבת לברדור כשכשה ברכות ידידותית מולי בכניסה, ומאחוריה עם חיוך ענק בעל הבית, זיו, כשמו כן הוא, היה מואר ומאיר בנועם הליכותיו.

חיכיתי לשמירת נגיעה, אך הופתעתי ללחיצת יד חמה וכיפה שחורה שהוחלפה בכיפה בצבע אחר. בחדר האורחים קלטה עיני ספרייה ענקית, שניתן לומר עליה את המשפט: "אמור לי מהם ספריך ואומר לך מי אתה". עיניי קראו: ספרי הרב אשלג, ר' נחמן מברסלב, ספרי קבלה ורמב"ם, הרב קוק והמהר"ל מפראג. נכנסתי לעולם הנסתר כמו עליסה בארץ הפלאות. הייתה זו מעין התפרצות לדלת פתוחה שהרי, בגילוי נאות, גם אני מבית וחינוך דתי.

נאה דורש, נאה מקיים

זיו מניח על השולחן ספר שירים שנקרא "תפרים" של ארז ביטון, המשורר העיוור. הוא פותח את הספר ומצביע על השיר "בענן", שיר שהלחין מתוך הספר.

איך הגעת למשורר העיוור בכלל ולשיר הזה בפרט?

נתבקשתי להלחין שיר מתוך ספרו החדש לרגל ארוע שנערך לכבודו. יש משפט של ביטון: 'הוריי ראו בי מת למרות שנותרתי בחיים מצולק'. "ראיתי בשיר הזה נקודת אור בספר שחור משחור"

התפרים הם מטפורה לתחנות חייו של ביטון. תפר הוא גם מטפורה לכיסוי, תיקון, התחדשות של פצע צלקתי. עולמו של זיו מורכב משני אלמנטים – פשט ודרש, נגלה ונסתר. ואולם, האדם הוא "תבנית נוף הולדתו", והדת שעל ברכיה התחנך בבית ההורים מהווה מסגרת ששומרת על שילוב הניגודים, על שעטנז של אלמנטים שמשמשים בערבוביה.

בפשטות יענה לי זיו על דרך חיים, לא רק בתחום הווקאלי אלא גם על תובנות ותפיסת חיים, שורשי מבית מחד גיסא, ומאידך גיסא – תהליך, מסע, מעין חניכה שעבר בתחנות חייו.

מבית הכנסת לאולם הקונצרטים

בעיניי, נראה מסע חייו רצוף המרידה במוסכמות כמו חיפוש מתוך סקרנות בהשראת הקבלה (האור הגנוז), על פי התמה של העלאת הניצוצות מהחומר לספרות העליונות – השפע האלוהי. בהמשך יאמר לי זיו: "הייתי זקוק לוונטילציה, לחידוש ולהלביש את המודרני על הישן". הוא מסביר את המסע מהמקורות, מהישן לחדש ואני מזכירה את אלמנט הניגון והריקוד החסידיים בהשפעת חסידי צפת ואת המשוררים מימי הביניים, תור הזהב (רלב"ג, ריה"ל, אבן עזרא).

במסע שלו, שלב אחרי שלב, הוא פסע לעבר הלא נודע. זיו קורא וכותב ערבית ספרותית ומדוברת, מלמד קורסים וכיתות לימוד בתורת המקאם בתל אביב-יפו ובלוד - ערים מעורבות שחיים בה שני העמים. זיו: "אני מגלה על עצמי דרך התוצר העולה מצמתי החיים ומוצא אשר כל דבר מגיע בעיתוי הנכון והמתאים לו". דבריו מזכירים לי את קהלת: "לכל זמן ועת לכל חפץ". מניסיוני, בפרשת דרכים עלינו להחליט מה השפיע עלינו, מהם הערכים שאנו מאמינים בהם, לאן נתקדם ומה תקוע אצלנו.

זמר-יה

מה מיוחד במופע שלך, מה אתה מחדש? הרי לא המצאת את הפטנט של הניסיון לשלב בין תרבות עברית לערבית. יש לנו את דקלה, מקהלת הנשים ראנה ביפו ועוד.

למען האמת אני לא עוסק בשאלות האלה וגם לא בשילוב תרבויות ובכלל אני נזהר מלהעמיס על העשייה שלי אידיאות, יש זמנים להעמיק ולדרוש ויש זמנים לחיות ולפעול. אני כן משתדל להתרכז במה שבארגז הכלים שלי ואולי מכאן נובעת

הייחודיות בכלל, גם שלי. על מה שזה פועל בשטח אני למד מתגובות הקהל ומשאלות בראיונות. אני יכול לאשר שהמחיקה היא אכן פלטפורמה מצויינת לגשר בין שני העמים שלצד השונה יש להם גם מכנים משותפים רחבים – כמו המוצא השמי.

מי יעלה על הבמה יחד איתך, מה הרפרטואר ואיך המופע משתלב בנושא הזמרייה שהוא "קודש וחול"?

"על הבמה יעלו אנסמבל לוד ומקהלת פייטנים, קבוצה נפלאה של נגנים ופייטנים אותה אני פוגש ומנחה מידי שבוע. הפיוטים הם לקט מתוך קובץ שירה הנקרא 'שירת הבקשות' בנוסח יהדות חאלב וירושלים, שירה שבמקורה היא שירת רבים ווקאלית עם תפקידים מיוחדים לסולן ודואט בין הקהל לבין הסולנים. אורכה המלא כארבע שעות ושירים אותה לפנות בוקר בכל שבת משבתות החורף. אומרים שהמנהג התרבותי הזה התפתח כאשר הדור הצעיר החל ללכת בערבי שבתות למועדוני זמר ערביים, לפי טיעון זו שירת הבקשות המקודשת שנולדה מתוך צורך אנושי-תרבותי. הרעיון מקסים בעיניי"

מה מיוחד בשירה זו? מה יצמרר את הקהל שיבוא למופע?

"זו שירה קלאסית שפונה למישורים אחרים, פחות מוכרים ומשאירה את המאזינים מחוץ לביקורת של המיינסטרים. זו שירה בטוחה בעצמה ולא מתחנפת שמחברת את המאזינים לעצמם, מקלפת אותם מהביקורת הרגילה וסוחפת אותם דרך מושגים של זמן או מרחב שלא מוכרים לנו בדרך כלל."

ומי הסולנים?

"אני אבצע מקטעי הסולו ואת הפתיחות הקוליות (מוואלים) כמקובל בשירה המסורתית הזאת, זה בדרך כלל אלטור קולי על פסוקים מן הכתובים כקדמה לפיוט, בנוסף יבצעו סולנים פייטנים נוספים שהכשרתי מתוך המקהלה. חברי האנסמבל שיילוו את המופע מנגנים על שלל כלים כמו כינור, קמנצ'ה, קאנון, קונטרבס, חליל ערבי (נאי), תוף, דרבוקה ועוד."

עכו היא עיר ים-תיכונית, שבמשך השנים הגיעה לצמיחה ולפריחה תרבותיות. זוהי עיר פלורליסטית, שמאחוריה שובל היסטורי. והיא גם המקום של הזמרייה.

מה מעורר בך המפגש עם העיר כאמן יוצר?

"מחד, זו עיר תורה של חכמים, ומאידך זוהי עיר נמל של סוחרים. בהופעותי אני נוכח לראות המשכיות במגוון האנושי ובפתיחות הסגנונית והתרבותית היוצרים מרקם ייחודי שהם מתנה לכל אמן יוצר."

חלון לים התיכון

במהלך הריאיון חשתי מעין התכתבות הרמונית של היוצר והאדם עם המקום, הבמה והנושא. הזמרייה, הנערכת מ-1952, היא מסורת של חגיגה פסטיבלית ל"תיאטרון ישראלי אחר", פסטיבל שהפך סמל לשיתוף פעולה בין ערבים ליהודים. זוהי חגיגה ווקאלית ישראלית ובינלאומית. ישתתפו בה השנה מאות זמרי מקהלות ומנצחים מובילים מחו"ל במשך ארבעה ימים, שבהם ייערכו מפגשי העשרה, לרבות כיתות אומן וסדנאות בעכו העתיקה. בסיזום ייערכו קונצרטים. לא בכדי הוכרזה עכו כאתר מורשת עולמית על ידי אונסק"ו, עם הלוגו "עכו - חצי אי, עולם שלם".

מסורת ומודרניזם

במעבר מדיכטומיה להרמוניה, או מפיוט לפיוס, בחדרי חרדים, חיפש זיו את האור שביאליק מזכיר ב"התדע מאין נחלתי את שירי" (מתוך "שירתי"), את ניצוץ ה"בערה" - התשוקה של היוצר שמחברת לרגש שלו בתהליך היצירה. ושוב אני מוחזרת לביאליק: "ואנוכי בחלבי ובדמי את הבערה אשלם" ("לא זכיתי באור מן ההפקר").

לשאלתי כיצד הגיבו הוריו והמשפחה וכן הקולגות לאותו תהליך של מרד ומעבר, זיו עונה: "החינוך המחיקלי שלי מתבסס על יפי הפשטות בה היתה המוסיקה והשירה חלק מהחיים בבית ההורים. אבא היה בעצמו סולן בהרכב מקומי של צעירים במעברת עולים שהפכה להיות קרית אוננו ולימים חזן וקורא בתורה, שקיבל את דרכי, עודד ותמך ונלחם במלעזים. זה לקח קצת זמן, אני מניח שהוא רצה להיות בטוח שאני עצמי בטוח בדרך שבחרתי ושיש לי המצפן הפנימי שינווט אותי למסלול הנכון בתוך עולם סבוך. אימא הלחינה את פסקול חי. כל אינטראקציה הייתה מלווה בפעמה (נ.ש: מושג במחיקה, השלד שעליו נבנה המקצב). מטיול בעגלה ועד הבישול בסירים, ינקתי ממנה את הניגונים ואת תחושת המקצבים". פניה ברגשטיין כתבה "שתלתם ניגונים בי, אמי ואבי", ומילים אלה מתכתבות עם הרקע המחיקלי של זיו בילדותו. באופן אסוציאטיבי עלתה בי שורה מדברי רקע ראשוניים של ארז ביטון, שמנסה למצוא פשרה לקונפליקט בין העבר המזרחי של מורשת אמו לקדמה הערבית המודרנית: "ובלילות כשכולם ישנים, שמעתי מיסות קטנות של באך ביהודית מרוקאית". נקרא לזה הבעה דרך שירה, קצב פנימי של הגשת הטקסט שתמיד מחובר לרגש.

זיו: "אם יצרתי ולא הקלטתי בזמנו, אין תחושת החמצה מכיוון שגם אם אחרי שנים, זה יחזור. המחיקה ששייכת לך מחפשת אותך. לעתים ההשראה מלחינה את עצמה, ולעתים ההתלחנות היא שמזמנת את ההשראה. הסגנון האישי מתגלה דרך צמתי חיים".

מפריד אל אטרש לאום כלתום

זיו הושפע משני ענקי המחיקה הנ"ל משחר ילדותו. את המחיקה של פריד אל-אטרש, שכונה "אלביס פרסלי של העולם הערבי" או "הנסיך הבוכה" ספג בלי ידיעתו, דרך השירה עם אביו בשולחן השבת ללחניו של אל-אטרש ולמילותיהם של פייטנים בני זמננו. מאוחר יותר בישיבה בירושלים יכיר את מי שכונתה "כוכב המזרח" – אם כלתום. זיו מככב בתיאטרון יפו בקברט מחיקלי על חייו, אהבותיו של פריד אל-אטרש.

אפשר לומר עליו שהוא אמן רבגוני, בנוסף להיותו מורה לתורת המקאם. במקום קמפיין בחירות, הוא מנהל קמפיין לערכים ואחדויות. בלוד מצא זיו קרקע פורייה במרכז המוזיקה להנחלת תורתו בניהולו של ד"ר נזאר אלח'אטר, מוזיקאי מחונן תושב לוד.

העיר השנייה ש"חברה לה יחדיו"

עכו זו עיר תרבות ים-תיכונית, עתיקת יומין, אקזוטית, היכולה להציע מודל לחיקוי. עכו מהווה קולאז' מעולם אחר, יש בה את אולמות האבירים, חיו הוא סוג של אביר עם תואר אצולה במסע אמיץ של חניכה.

הבמה חברה לה יחדיו דרך המוזיקה כשפה בינלאומית, וגם כאן זיו יעלה את הניצוצות לדרגה אלוהית במופע "אל מסתתר". בנוסף לחוויה הרגשית והווקאלית בזמרייה, זיו הוא שליח הציבור במשמעות העליונה, מעין שגריר של גישור בין העמים באמצעות המוזיקה. יש כאן סינכרוניזציה בין עכו להיסטוריה הצלבנית, ופנים רבות לעיר – ארבע דתות מלפני 4,000 שנה. דה וינצ'י מקשט מהרנסנס את אולם האבירים, ולצד צריחי המסגדים, בית הכנסת היהודי העתיק שהקים רמח"ל. לעכו האקזוטית יש הד מחבק, יוצר ייחודי כמו זיו, המעניק יתר עוצמה מיסטית למופע.

בשלב מתקדם בריאיון, נדבך אחר נדבך, נצרב באחזניי קטע מחיקלי שזיו הדגים במקום להסביר במילים את שרצה לומר. "המחיקה דיברה את שפתה", הוא אומר, ואותה מחיקה מצאה נתיב רגשי ללבי. הוא מסביר שאת הקטע האינסטרומנטלי כתב בימי הקורונה ורק עתה הוא מעלה אותו על הבמה, על פי תפיסת חייו שכל דבר בעתו, כתוצאה מתהליך פנימי של התחברות לרגש במומנטום המתאים. הקטע נקרא 'לב מעוין', מטפורה מתוך משחק קלפים". זיו מוסיף ומספר כי הקטע ינוגן בפעם הראשונה במסגרת מופע חדש שיעלה ביוני בשם "נעימות חיי". הבחירה במילה "נעימות" משמעותית בעיניי, משום שכיום כבר אומרים מנגינה או לחן, אך זיו בחר במילה המסורתית לשם המופע.

הקטע הנ"ל נוגן בעוד, כלי נגינה מעץ שפירוש שמו בערבית הוא "מקל". כרונולוגית הוא הקדים את הלאוטה ואת הגיטרה, וגם הוא נכלל בפרמטר של מסורת העבר הטרומודרניסטית. אחרי שזיו ניגן קטע בעוד, עבר לנגן בפסנתר והפליא לנגן עיבוד מקורי משלו לפיוט הפותח את מקבץ הפיוטים "שירת הבקשות" שכלשונו "היה זקוק לאוורור מהגישה המסורתית"

זיו: "פסנתור הוא מושג ש"הלחמתי" המתאר פסנתר המכוון באופן שבו הוא יכול לנגן מרווחים קטנים מחצאי טון. מרווחים אלה מאפיינים את המקאם, המחיקה המזרחית שמשווה לפסנתר גוון של סנטור פרסי".

אי אפשר שלא לזהות בקטע הנ"ל נגיעות בארוקיות (בעיקר באך), זיו אומר שיש בפשטות הזו חווית הדר ויופי של טבע בראשיתי.

תוך כדי ההסברים של זיו, לא יכלתי שלא לשמוע בתוך דבריו את עולם המושגים מתחום הקבלה, המכוונים לתכונות של ענווה, צניעות וניסיון לבטל את האגו והסטריאוטיפים. במצב כזה שבו האדם נקי לקבל על עצמו סוג של ביטול, הוא נפתח להעצמה במדרגה של הספרות העליונות. בתהליך ההתבטלות יש התנתקות מהארציות והתרוממות באמצעות המחיקה לדרגת "נשמה יתרה". "אלו רבדים אחרים של הקיום האנושי. אנחנו בצד המזרחי של המפה, ולכן מדברים על חוויה שונה של זמן ומרחב".

ממושג למותג

לגבי משמעות הכותרת של המופע "אל מסתתר" – זהו פיוט קבלי ממקובלי צפת מהמאה ה-16. זהו הפיוט שפותח את מסע הבקשות של חוסייני בנוסח יהדות חאלב וירושלים. הלחן במופע מושפע משני מקורות - מרוח המחיקה הערבית הקלאסית ורעותה הטורקית העות'מאנית, והמילים מפייטני תור הזהב של ימי הביניים (רלב"ג, רמח"ל, ריה"ל ואבן עזרא) "אל מסתתר" הוא פיוט חסידי בספרי הזמירות (שנהוג לשיר לפני סעודה שלישית).

הזמן שבו יוצאים לשיר את שירת הבקשות הוא לילות שבת חורף, באשמורת הראשונה לפני תפילת שחרית. זו שעת רצון והתייחדות עם אלוהים (מזכיר את הסליחות שלנו). יש כאן סמליות ליציאה מחשכה לאור (הגאולה).

בין הפיוטים משובצים פסוקים מתהלים. מושג מפתח בשירת הבקשות הוא האלתור, חופש פעולה של הזמרים הסולנים. לכל אחד מהם יש מקאם משלו, אינדיווידואליזם באלתור שנותן חופש וגמישות. הנגנים והזמרים לא יודעים מה הולך להיות. סוד הקסם של הפייטנות החזיר מחיקאים עכשוויים לשירת תור הזהב שהביאה לפריחה תרבותית של יהודי ספרד בימי הביניים. הפסוקים מתהלים נכתבים באקרוסטיכון, ונחלקים לכמה סוגים. הרשב"ג למשל, כתב שירי חשק ועגבים, וממרוקו הגיעו שירי ידידות, "קצידה".

סינכרוניזציה בין המקום לתכנים

מתוך הנחת יסוד בסיסית הומניסטית על מושגים כמו אחווה, נאורות וסובלנות, זיו רומז שיש משהו משותף בין שני העמים השמיים שפונים לאלוהים בערגה ובבקשה שיגן עליהם ויביא את הגאולה. 12 נגנים ומחוללים מזכירים את הטרנס של הניגון והריקוד החסידי.

הפרימיירה של "נעימות חיי" תתקיים ב"מדיטרנה", פסטיבל אגן הים התיכון באשדוד, כאשר במופע זיו פורט גם על עוד ופסנתר. לשאלתי באילו יצירות מדובר, ענה: "יצירות שכתבתי ויצירות שאילו לא נכתבו הייתי כותב. יהיה בהם שילוב של חומרים מקוריים וקאברים של אום כולתום, פריד אל-אטרש ועבד אל-חלים חאפז לצד פיוטים ואפילו אחד מקורי שהלחנתי בגיל 20."

מכל מלמדיי השכלתי

במהלך הריאיון למדתי דבר או שניים על השירה הערבית – הקשר בין הצד הווקאלי לאינטואיציה רגשית, מונחים כמו "מקאם" – "מקום" בערבית והעובדה שאין סולמות במחיקה הערבית וצריך "לבנות משפטים מחיקליים".

בנוסף לחוויה הווקאלית, יש כאן אפקט של המילה "התקהלות", היאספות לשיר בצוותא, שבאה מהשורש קה"ל, כמו מקהלה. השם "שירת הבקשות" מעיד על תוכנה. זהו פיוט קבלי ידוע שחובר על-ידי הרב אברהם מימין, מחוג מקובלי צפת מהמאה ה-16. "אל מסתתר", שהוא פיוט הפתיחה לשירת הבקשות, מדבר על: "אל מסתתר בשפירי חביון, השכל הנעלם מכל רעיון, עילת העילות, מוכתר בכתר עליון" (תמהיל של חבקוק וירמיהו). הבקשות כשמן כן הן – בפשטותן הן מבקשות עזרה וגאולה מהאל. "השכל הנעלם" הוא כינוי לאל שאינו נתפס על ידי מחשבה אנושית, כי הוא הכתר העליון בספירה העליונה המקור הראשון לכל. זו המשמעות של האמירה של זיו: "לחשוב יהודית ולשיר ערבית".

זלדה המשוררת כתבה "לכל איש יש שם" ואולי גם שמו של זיו, השם הפרטי ושם המשפחה כאחד, בעלי משמעות מיסטית. בספר דניאל כתוב "הדרו חזיון אור בוהק זוהר נגוהות". באשר לשם המשפחה יחזקאל, הוא גם שם מיסטי שרומז על חזון (איחוי שברים).

האם אתה רואה במחיקה יצירת "יש מאין" אלוהית בראשיתית?

בצניעותו האופיינית זיו עונה: "לפי דעתי יצירה היא בהגדרה יש מיש, אבל כן, אני מרגיש שיש משהו נוסף מעבר, אלוהי, שמימי שמתבטא ברגעי חידוש ורעננות, מעבר לישן ולידוע שקורים בתהליכי יצירה".

"מה חלומך הקרוב או הרחוק?"

זיו מדבר על משאלה משכבר הימים שהייתה לו: "לשיר על במת האופרה במצרים, כשבשורה הראשונה יושבים פרס ומוחמד מורסי". השבתי: "אולי המשאלה הזאת תקרום עור וגידים עם מנהיגים חדשים שנושאים בשורה חדשה".

בתום הריאיון נפרדנו בלחיצת ידיים חמה. כשזיו שאל אותי: "נתראה בקרוב?" עניתי לו כהרגלי בקודש: "בעזרת השם", והוא השיב: "אינשאללה ובעזרת השם". שתי מילים קטנות המספרות את הקול, ועוף השמים יוליך את הכל.

אז בואו להצטרף מ"שירת הבקשות" עם לחנים מקוריים ברוח המחיקה הערבית הקלאסית, בקונצרט השלישי במסגרת הזמרייה ב-27.06.23 בשעה 21:00, בהיכל התרבות החדש בעכו.